

УДК 340.12

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1\(77\)-29](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1(77)-29)

Леонід ЧУПРІЙ

доктор політичних наук, професор, професор кафедри психології,
педагогіки та суспільних дисциплін,
Державний податковий університет,
chupriy2006@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4965-2750

Олена ГОТРА

кандидат історичних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та суспільних дисциплін,
Державний податковий університет,
dima_gotra@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9050-7785

КРИЗА ПОЛІТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В ЄВРОСОЮЗІ

У статті розглядається розвиток мультикультуралізму в країнах Євросоюзу в умовах глобалізації, підкреслюється його теоретичне обґрунтування в рамках ліберальної політичної філософії та комунітаризму. Особливий акцент зроблено на тому, що мультикультуралізм як державна концепція розвитку вперше офіційно був впроваджений у Канаді та Австралії у 1970-х роках, а в європейський політичний дискурс цей термін увійшов лише у 1980-х.

Зазначається, що ключовим елементом успішної мультикультурної політики є взаємодія культур, заснована на повазі до культурної самобутності та духовної спадщини кожного народу. Це не лише сприяє соціальній гармонії, а й є передумовою формування сучасного космополітичного світу. Підкреслюється, що діалог культур передбачає не лише терпиме ставлення до «іншого», а й глибше розуміння культурних відмінностей крізь призму культурного релятивізму. Це означає зміцнення взаємоповаги та взаєморозуміння не через нав'язування власних цінностей, як це було характерно для етноцентричних підходів, а через визнання рівноцінності різних культурних традицій.

Разом із тим, аналізуючи німецький досвід, відзначається, що політика мультикультуралізму викликає значні дискусії. З одного боку, вона сприяє створенню відкритого, толерантного суспільства, але з іншого – стикається з проблемами інтеграції іммігрантів, особливо з країн, що суттєво відрізняються за культурними та релігійними традиціями. Це ставить перед німецькою владою виклики щодо пошуку ефективних механізмів взаємодії між різними етнокультурними групами.

Зазначається, що провал політики мультикультуралізму в Європі сприяє поширенню праворадикальних політичних сил. Переосмислюється роль і значення мультикультуралізму, який покликаний призвести до безконфліктності сучасних мультикультурних суспільств.

Ключові слова: глобалізація, мультикультуралізм, міжкультурний діалог, міграція, іммігранти, Німеччина, Євросоюз.

Leonid Chupriy, Olena Gotra. THE CRISIS OF MULTICULTURALISM POLICY IN THE EUROPEAN UNION

The article examines the development of multiculturalism in Germany in the context of globalization, emphasizing its theoretical justification within the framework of liberal political philosophy and communitarianism. Particular emphasis is placed on the fact that multiculturalism as a state concept of development was first officially introduced in Canada and Australia in the 1970s, and this term entered the European political discourse only in the 1980s.

It is noted that the key element of a successful multicultural policy is the interaction of cultures, based on respect for the cultural identity and spiritual heritage of each people. This not only contributes to social harmony, but is also a prerequisite for the formation of a modern cosmopolitan world. It is emphasized that the dialogue of cultures implies not only a tolerant attitude towards the «other», but also a deeper understanding of cultural differences through the prism of cultural relativism. This means strengthening mutual respect and understanding not by imposing one's own values, as was typical of ethnocentric approaches, but by recognizing the equal value of different cultural traditions.

At the same time, analyzing the German experience, it is noted that the policy of multiculturalism causes significant discussions. On the one hand, it contributes to the creation of an open, tolerant society, but on the other hand, it faces problems of integrating immigrants, especially from countries that differ significantly in cultural and religious traditions. This poses challenges for the German authorities in finding effective mechanisms for interaction between different ethnocultural groups.

It is noted that the failure of the policy of multiculturalism in Europe contributes to the spread of right-wing political forces. The role and meaning of multiculturalism, which is designed to lead to conflict-free modern multicultural societies, is being rethought.

Key words: globalization, multiculturalism, intercultural dialogue, migration, immigrants, Germany, European Union.

Постановка проблеми дослідження. Сьогодні в умовах глобалізації взаємодія культур, заснована на повазі до їхньої унікальності та духовної спадщини, стає ключовою передумовою формування не лише мультикультурного, а й космополітичного світу. Сучасні тенденції мультикультуралізму орієнтовані на збереження балансу між культурною самобутністю та активною міжкультурною взаємодією.

Діалог культур передбачає не лише терпиме ставлення до «іншого», а й глибше розуміння культурних відмінностей крізь призму культурного релятивізму. Це означає зміцнення взаємоповаги та взаєморозуміння не через нав'язування власних цінностей, як це було характерно для етноцентричних підходів, а через визнання рівноцінності різних культурних традицій.

В даному контексті сформувалася і поширювалася політика мультикультуралізму, спрямована на збереження культурного різноманіття народів та налагодження діалогу між ними. Цей підхід означає, що мультикультуралізм не лише визнає культурне різноманіття, а й розглядає його як цінність, що збагачує суспільство. На відміну від асиміляційної моделі, де іммігранти змушені відмовлятися від своєї культурної ідентичності на користь домінантної культури, мультикультурна модель спрямована на створення умов, у яких різні етнічні та культурні спільноти можуть зберігати свою самобутність, водночас інтегруючись у соціальне та політичне життя країни.

Зокрема, в Канаді та Австралії політика мультикультуралізму стала офіційним напрямком державної політики ще у 1970-х роках. Вона передбачала, що держава повинна сприяти збереженню мов, традицій та культур меншин, підтримувати їхні громадські організації та забезпечувати рівноправний доступ до ресурсів.

Однак у європейському контексті політика мультикультуралізму зіткнулася з певними труднощами. Деякі європейські країни, зокрема Німеччина, Франція та Велика Британія, на початку XXI століття почали переглядати свої підходи до інтеграції іммігрантів. Лідери цих країн відкрито заявляли про кризу мультикультуралізму, оскільки він, на їхню думку, не забезпечив належної соціальної згуртованості.

Це призвело до активних дискусій щодо того, які механізми інтеграції є найбільш ефективними. Чи має держава створювати рівні можливості для всіх культур без активного втручання у процес адаптації іммігрантів? Чи все ж таки слід впроваджувати більш

жорсткі вимоги до знання мови, прийняття правових норм та загальноприйнятих цінностей приймаючого суспільства?

Таким чином, питання мультикультуралізму залишається предметом гострих дискусій у сучасному світі, оскільки воно зачіпає не лише проблеми інтеграції мігрантів, а й визначає майбутнє національних держав у контексті глобалізації.

Мета статті: здійснити аналіз особливостей розвитку мультикультуралізму в країнах Євросоюзу в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціологічний та геополітичний аналіз особливостей розвитку мультикультуралізму здійснювався у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед них: П. Гай-Нижник, В. Бабкін, О. Волошенюк, А. Дацюк, Е. Епплбаум, С. Глассер, А. Кудряченко, В. Копійка, Н. Корона, Р. Ларсон, Б. Парахонський, Г. Перепелиця, Т. Снайдер, В. Солошенко, І. Тодоров, П. Циганков, Г. Шелест, Т. Шинкаренко, Г. Яворська та інші.

Результати дослідження. В контексті реалізації політики мультикультуралізму проаналізуємо досвід Німеччини, яка приймає найбільше мігрантів в ЄС. За даними статистики у ФРН проживає 70 мільйонів німців (84%) та 13 мільйонів іноземців (16%) і найбільше серед них мусульман (турків та курдів (близько 5 мільйонів)) [7].

Досвід Німеччини у сфері мультикультуралізму демонструє складність інтеграційних процесів у сучасному європейському суспільстві. З одного боку, німецька держава створила сприятливі умови для іммігрантів, пропонує соціальну підтримку, освітні програми та можливості працевлаштування. З іншого боку, виклики мультикультуралізму стали особливо помітними через культурні відмінності та небажання певної частини мігрантів інтегруватися в німецьке суспільство.

Офіційна політика Німеччини спрямована на поєднання мультикультуралізму з інтеграційними вимогами. Влада підтримує іммігрантів у вивченні німецької мови та знайомстві з основами національної культури через мовні курси та адаптаційні програми. Однак практика показала, що не всі іммігрантські спільноти однаково охоче приймають ці вимоги. Особливо це стосується частини мусульманських громад, які часто зберігають власні традиції, що можуть суперечити європейським нормам рівності, прав людини та соціальної відкритості.

Проте канцлерка Ангела Меркель ще у 2010 році заявила, що політика мульти-

культуралізму в Німеччині «зазнала краху» («Multikulti ist gescheitert»). Це стало результатом того, що багато іммігрантів не змогли або не захотіли інтегруватися в німецьке суспільство, зберігаючи відокремлений спосіб життя. Відтоді політика щодо мігрантів зазнала змін: акцент змістився з підтримки різноманіття на необхідність інтеграції та прийняття загальнонімецьких норм [11, с. 1].

На сьогодні німецька влада висуває жорсткіші вимоги до іммігрантів, зокрема щодо мовної компетенції, економічної самостійності та поваги до правових норм ФРН. Водночас політика мультикультуралізму продовжує існувати, проте вона трансформується в модель «інтеграційного мультикультуралізму», де приймаючі суспільства очікують більшої адаптації мігрантів до місцевих реалій.

Подібні тенденції ми спостерігаємо і в Франції. Заява Ніколя Саркозі у 2011 році відображає еволюцію ставлення до мультикультуралізму у Франції та Західній Європі загалом. Коментуючи політику мультикультуралізму французький політик заявив: «Моя відповідь – безумовно, це провал» [5]. Його позиція наголошує на важливості національної ідентичності приймаючої країни та необхідності адаптації іммігрантів до її культурних і соціальних норм.

Франція традиційно дотримувалася республіканської моделі інтеграції, що базується на принципах секуляризму (*laïcité*), рівності перед законом і загального громадянства. Ця модель відкидає ідею надання окремих прав чи преференцій певним етнокультурним групам, як це передбачає класичний мультикультуралізм. Французька інтеграційна політика передбачає, що всі громадяни, незалежно від походження, повинні дотримуватися єдиних правил і норм, прийнятих у суспільстві.

Однак масова імміграція, особливо з мусульманських країн Північної Африки, поставила перед Францією нові виклики. У суспільстві почало зростати занепокоєння щодо паралельного існування різних культурних кодів, що могло призвести до розмивання національної ідентичності. Саме це питання порушив Саркозі, наголошуючи, що іммігранти повинні адаптуватися до французьких цінностей, а не навпаки.

Його коментарі щодо заборони молитов на вулицях і рівності чоловіків та жінок відображають ключові аспекти французької республіканської моделі. Франція активно бореться за збереження світської держави, що включає заборону носіння релігійних символів у школах і державних установах, а також суворий

контроль над проявами публічної релігійної активності.

Політичні наслідки таких заяв проявилися в подальшому посиленні імміграційного законодавства у Франції. Зокрема, було введено жорсткіші вимоги щодо отримання громадянства, посилено контроль за дотриманням принципів секуляризму, а також зростали суспільні дискусії щодо меж культурної толерантності.

Пізніше дану дискусію продовжив і прем'єр-міністр Великобританії Д. Кемерон, який запропонував популяризувати і захищати західні світські цінності. «Верховенство закону. рівні права для всіх, незалежно від статі та расової належності, – ось що визначає наше суспільство», зазначив французький політик [1, с. 92].

Д. Кемерон, говорячи про «мускулистий лібералізм», наголошував на необхідності активного просування європейських цінностей, таких як верховенство права, свобода слова та рівні права для всіх громадян. Це стало реакцією на зростаючу соціальну ізоляцію деяких мусульманських громад у Великобританії, що сприяло радикалізації окремих груп і виникненню паралельних суспільств.

Основна проблема, на думку багатьох європейських лідерів, полягає в тому, що деякі мусульманські громади не просто відмовляються інтегруватися, а й активно просувають власні цінності, часто несумісні з європейськими демократичними принципами. Це включає питання рівності статей, релігійної свободи, правових норм тощо.

При цьому важливо розуміти, що проблема не лише в ісламі як релігії, а в політичному ісламі, який прагне не просто співіснувати в Європі, а встановити власні правила, що може загрожувати демократичним інститутам.

Виходячи з цього, європейські країни почали шукати нові моделі інтеграції. Однією з таких моделей став «інтеграційний патріотизм», що передбачає активне навчання мігрантів мовам, історії та цінностям приймаючих країн, а також жорсткіші вимоги щодо адаптації до місцевих норм і традицій.

Особливо активно ці процеси відбуваються в Німеччині. Дискусія, що розгорнулася після слів Меркель, продемонструвала глибокий розкол у німецькому суспільстві щодо питання мультикультуралізму.

Професор Кентського університету Річард Саква захищає ідею мультикультуралізму, вважаючи, що проблема не в самій концепції, а в її догматичному трактуванні. Він наголошує, що мультикультуралізм означає не лише співіснування різних культур, а й

інтеграцію через взаємне збагачення. Такий підхід можна назвати «динамічним мультикультуралізмом», який не просто допускає культурне розмаїття, а й активно сприяє його розвитку в межах єдиної національної ідентичності [2, с. 93].

З іншого боку, Тіло Саррацин, колишній член правління Бундесбанку, у своїй книзі «Німеччина самоліквідується» висловив радикально критичний погляд на міграційну політику країни. Він наголошує, що демографічні тенденції Німеччини можуть призвести до поступового зникнення її традиційної культури. Основні тези його книги:

Демографічна криза – через низьку народжуваність корінне населення Німеччини скорочується.

Соціально-економічний дисбаланс – вищий рівень народжуваності спостерігається серед менш освічених і бідніших мігрантів, що може призвести до зміни соціальної структури.

Критика міграційної політики – на думку Саррацина, Німеччина надто толерантно ставиться до мігрантів, не висуваючи до них вимог щодо інтеграції [7].

Книга Саррацина викликала серйозні суперечки, оскільки багато хто побачив у ній відлуння правопопулістських настроїв, зокрема ідеї «культурного занепаду» Німеччини. Однак вона також привернула увагу до питань, які багато політиків намагалися уникати: наскільки ефективною є модель мультикультуралізму в її сучасному вигляді?

Загалом, суперечка між прихильниками і критиками мультикультуралізму триває, і Німеччина шукає баланс між відкритістю до мігрантів і збереженням власної культурної ідентичності.

Погляди Тіло Саррацина викликали неоднозначну реакцію: з одного боку, вони стали каталізатором гострих дискусій про проблеми інтеграції мігрантів у Німеччині, з іншого – їх розкритикували як ксенофобські та дискримінаційні.

Саррацин не висловлював претензій до вихідців із Китаю, В'єтнаму чи Східної Європи, його критика була спрямована саме на мусульманських мігрантів, зокрема з Туреччини, Близького Сходу та Північної Африки. Він стверджував, що представники цих спільнот не тільки не бажають інтегруватися, а й мають генетичні особливості, які, на його думку, впливають на їхні інтелектуальні здібності. Такі заяви викликали серйозний резонанс, оскільки торкалися чутливих тем расової та культурної нерівності.

Попри критику з боку уряду та громадських організацій, частина німецького сус-

пільства підтримала його позицію, оскільки проблеми з інтеграцією мігрантів дійсно існують. Соціальні дослідження вказують на значний рівень безробіття серед мігрантів із мусульманських країн, а також на їхню схильність до утворення замкнених громад, де зберігаються традиційні норми, часто несумісні з європейськими демократичними цінностями.

Події 2011 року, коли в ряді мусульманських країн відбулися революції (так званий «Арабський весняний рух»), спричинили нову хвилю міграції до Європи. Це посилювало занепокоєння щодо здатності європейських держав ефективно інтегрувати значну кількість біженців. Водночас, ставлення європейців до новоприбулих стало більш критичним, що свідчить про загальну втому від мультикультурної політики, яка, на думку багатьох, не принесла очікуваних результатів.

Проблема полягає в тому, що дискусія про мультикультуралізм часто стає полем для радикальних поглядів: з одного боку, повне заперечення проблеми та сліпе дотримання політики відкритих дверей, з іншого – риторика, що межує з етноцентризмом та культурним ізоляціонізмом. Очевидно, що сучасній Європі необхідний новий підхід, який би поєднував принципи інтеграції, дотримання прав людини та соціальної згуртованості.

І Саррацин не поодинокий у своїх міркуваннях. Слід відзначити, що в Німеччині останніми десятиліттями почала формуватись і толерувати нова духовна течія культурних діячів, інтелектуалів. Деякі називають їх «новою громадськістю» (*neue Bürgerlichkeit*), які дали поштовх до поширення нового німецького консерватизму, діячі якого активно критикують політику мультикультуралізму [8]. Це такі відомі люди, як Н. Больц (філософ), Г. Хайнсон (соціолог), Є. Герман (ведуча на ТБ, письменниця), У. Ді Фабіо (член німецького КС), П. Нольте (історик). Представники цієї течії вважають, що демографічні процеси та політика відкритих дверей змінюють європейську цивілізацію не в кращий бік. Їхня позиція полягає в тому, що збереження традиційної Європи, її культурного ідентифікатора та національної єдності повинно бути пріоритетом [9].

Гуннар Хайнсон, один із яскравих представників цього напрямку, досліджував питання демографічного дисбалансу та його впливу на соціальну стабільність. Він вказував, що приток великої кількості мігрантів із країн з високою народжуваністю (переважно мусульманських) призводить до зниження загального рівня освіти та кваліфікації робочої сили. Тільки в одну Німеччину з 90-го по 2002 рік

прибуло 13 млн іммігрантів. У той же час, частина молодих і кваліфікованих німців виїжджає до США, Австралії та інших англосаксонських країн. Так за його словами, кожного року Німеччина втрачає 150 000 своїх громадян, які переїжджають переважно у держави англосаксонського світу, де вони краще можуть себе реалізувати [10, с. 281]. Таким чином, відбувається не лише демографічне старіння Німеччини, а й інтелектуальний відтік, що негативно впливає на економіку та соціальну сферу.

Політика мультикультуралізму, яка мала б забезпечити гармонійне співіснування різних культур, у багатьох аспектах не досягла своїх цілей. Багато мігрантів, зокрема мусульмани, не інтегруються у німецьке суспільство, створюючи паралельні спільноти з власними законами, що суперечать європейським принципам демократії та гендерної рівності.

Таким чином, питання мультикультуралізму в Німеччині залишається відкритим. Консервативні інтелектуали вимагають посилення імміграційної політики, впровадження більш жорстких критеріїв для мігрантів та збереження традиційних німецьких і європейських цінностей.

Українські науковці також звертають увагу на проблеми, які постали перед Європою внаслідок реалізації політики мультикультуралізму. Професор А. Кудряченко наголошує, що для успішної інтеграції необхідно навчитися жити разом, виробити ефективні механізми консолідації та ідентичності нації. Проте сучасне європейське суспільство стикається з глибоким розколом, який частково пов'язаний із відсутністю толерантності як з боку корінного населення, так і з боку іммігрантів.

Головною проблемою він вважає відкриття європейських кордонів без належного врахування культурно-національних відмінностей. Це призводить до етноконфесійної розпорошеності, що послаблює європейську єдність. При цьому іммігрантські громади, навпаки, демонструють високу згуртованість завдяки спільним національно-релігійним цінностям, що ускладнює їхню інтеграцію в європейське суспільство [4].

Інший український дослідник В. Солошенко підкреслює важливість збереження національно-культурного ядра європейської цивілізації. Він вважає, що хоча етноконфесійне різноманіття зростає, Європа повинна

докладати зусиль для захисту своїх традиційних цінностей. Це означає, що мультикультуралізм має не лише сприяти повазі до культурних відмінностей, а й підтримувати загальні для європейців демократичні принципи, верховенство права, рівноправність чоловіків і жінок [6, с. 287].

Таким чином, українські науковці розглядають мультикультуралізм як виклик, який потребує ретельного аналізу і комплексного підходу. Без урахування загроз, що виникають через надмірну етноконфесійну розпорошеність, європейське суспільство може зіткнутися з подальшими кризами в питаннях національної ідентичності та соціальної стабільності [3, с. 475].

Ще одним з наслідків політики мультикультуралізму, яка не дала очікуваних результатів у питаннях інтеграції іммігрантів, є зростання популярності праворадикальних партій у Європі. Невдоволення суспільства як традиційними політичними елітами, так і наслідками відкритої імміграції призвело до значного зміцнення позицій партій, що виступають проти мультикультуралізму та міграційної політики ЄС.

Таким чином, відсутність ефективної політики інтеграції іммігрантів призвела до політичної поляризації європейського суспільства. З одного боку, це спровокувало зростання підтримки правих партій, які виступають за жорсткіші імміграційні обмеження, а з іншого – підвищило рівень напруженості між різними етнічними та соціальними групами.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що влада Німеччини та інших європейських країн не змогла передбачити ту важливу складову мультикультуралізму, що мігранти принесуть із собою свою культуру, звичаї, мову і не прагнуть пізнавати традиції країни, що їх прийняла. Дуже багато іммігрантів не прагнуть інтегруватися в співтовариство, що їх прийняло, що посилює небезпеку тотальної мусульманізації Європи. Тому вирішення міграційної проблеми залишається актуальним і важливим завданням не тільки для Німеччини, але й для урядів більшості країн Європи. Ця загальноєвропейська проблема може вирішитись завдяки розумній, виваженій стратегії, виправленню конкретної політики в даній області, яка відрізняється особливою делікатністю і чутливістю.

Література:

1. Бабкін В. О. Криза європейського мультикультуралізму в контексті глобалізації: німецький досвід. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2017. Випуск 25. С. 92–98
2. Волошенюк О. В. Переваги і недоліки політики мультикультуралізму. *Форум Права*. 2019. № 56(3). С. 6–12

3. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В. Формування загальнонаціональної ідентичності українців в контексті сучасних викликів. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 101. С. 474–481. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_101_128
4. Кудряченко А. І., Солошенко В. В. Проблеми політичної трансформації ФРН на сучасному етапі. URL: <https://ud.gdip.com.ua/problems-politychnoi-transformatsii-frn-na-suchasnomu-etapi.html>
5. Саркозі Н. Іммігранти мають впливатися до французької культури, інакше їм у країні не раді. URL: <http://www.newsru.ua/world/11feb2011/sarkozy.html>. Newsru.ua
6. Солошенко В. В. Особливості мультикультурного розвитку Федеративної республіки Німеччини. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 42. С. 287–291.
7. Thilo Sarrazin. Deutschland schafft sich ab. Wie wir unser Land aufs Spiel setzen. URL: <https://www.hdg.de/lemo/bestand/objekt/druckgut-sarrazin-cover.html>
8. Richter H. Die Gastarbeiterwelt. Paderborn, 2012. 200 s.
9. Meghee D. The End of Multiculturalism? Terrorism, integration and Human Rights. 2008. 208 s.
10. Götz I. Deutsche identitäten. Die Wiederentdeckung des Nationalen nach 1989. Köln, 2011. 386 s.
11. Frum D. Germany's Merkel is right-multiculturalism has failed. CNN contributor. 2010. October 18. С. 1–2.